

Erdoğan Boz*

Yunus Emre'de Betili Dil

1. Giriş

Yunus Emre'nin eserlerinin dili üzerine yapılan çalışmalar başlıca iki başlık altında ele alınabilir:

- Dil bilgisi incelemeleri
- Betili dil incelemeleri

Bunlardan ilki üzerine yazılmış birçok bilimsel makale ve lisansüstü tezler vardır. Dil bilgisinin alt başlıklarında; ses bilgisi, biçim bilgisi ve söz dizimi konularında ayrıntılı bir şekilde çalışılmış yayınlarla karşılaşmak elbette mümkündür. Bununla birlikte Risâletü'n-Nushiyye ve Divan'ın söz varlığı da çalışılmıştır.

Eski Anadolu Türkçesi döneminin önemli eserleri olan Risâletü'n-Nushiyye ve Divan'da devrin dil özelliklerinin yanı sıra Eski Doğu Oğuz Türkçesinin de kimi izleri görülür. Her iki eser de her hâliyle dil araştırmacıları için verimli bir kaynaktır. Bu eserlerin dili üzerine yapılan dil bilimsel çalışmalar dün ve bugün olduğu gibi yarın da devam edecektir.

Biz bu yazımızda Risâletü'n-Nushiyye üzerinde "betili dil incelemesi" yapacağız. Yunus Emre'nin Divan'a göre daha az

bilinen ve daha az işlenen eseri Risâletü'n-Nushiyye, bir öğüt kitabıdır. Bu kitap, toplam 562 beyitlik mesnevi türünde yazılmış ve kendi içinde bölümlere ayrılmış uzun bir şiiirdir. Yunus Emre, eserini giriş bölümü hariç olmak üzere altı bölümde işlemiştir. Her bir bölümde ayrı bir konu vardır. O, konuları işlerken canlı bir dil kullanmıştır. Devrin sosyal yaşantısına uygun olarak ele aldığı kavramları (Ör. akıl, iman, öfke, cimrilik vs.) çoğu zaman bir savaş manzarası içinde vermektedir. Yer yer çeşitli semboller ve mecazlar kullanılarak yapılan bu anlatımdan yola çıkarak Risâletü'n-Nushiyye'nin alegorik bir eser olduğunu söyleyebiliriz.

Hemen her bölümün işlenişinde uygulanan senaryo şöyledir: Nefsin kötü arzularını içeren bir kavram (huy) ele alınır, önce bunun insana verdiği maddî ve manevî zarardan uzun uzun bahsedilir. Bunu yaparken mecazlara, sembollere, hayattan canlı hikâyelere başvurulur ve kimi zaman da tarihsel örnekler yer verilir. Sonra "akıl" sahneye çıkar ve bu kötü huylardan kurtulmanın reçetesini verir, bu bir tür panzehirdir. Ruhun gü-

*Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

zelliklerini yansıtan bu kavram da uzun uzadıya anlatılır. Mücadelenin sonunda iyi ve güzel huylar galip gelir ve insan huzura kavuşur.

Risâletü'n-Nushiyye'yi oluşturan bölümleri şöyle sıralayabiliriz:

Giriş (1–13. beyitler arası ve XXIX satırlık mensur kısım)

Bu bölüm, 13 beyit ve takiben XXIX satırlık mensur bir kısımdan oluşur. İlk 13 beyitte, önce Hz. Allah'ın Hz. Adem'i yaratışı tasvir edilmektedir.

Bu beyitlerden sonra gelen XXIX satırlık mensur kısımda; fi-tarifi'l-akl "Aklın tarifi üzerine" başlığı ile "akıl, iman, cennet, cehennem ve anasır-ı erbaa" üzerinde durulmaktadır.

i. Nefis (açgözlülük) ve ruh (gönül zenginliği) (14–82. beyitler arası)

Bu bölümde genel olarak insana hâkim olan iki güçten; ruh ve nefisten bahsedilir. Ruh, insanları güzele, iyiye ve doğruya çağırırken nefis ise çirkine, kötüye ve yanlışla yönelmektedir.

ii. Kendini beğenme ve alçak gönüllülük (83–180. beyitler arası)

Bu bölümde genel olarak kendini beğenme (kibr) ve alçak gönüllülüğün (alçaklık-tevazu) bahsedilir. Kendini beğenme, dağ başlarında yol kesen kötü biri; gönül zenginliği ise su gibi saf ve iyi biri olarak verilir.

Kendini beğenmenin ne kadar kötü bir huy olduğu hatta insanı imansız edebileceğine ve bu karaktere sahip olanların kendilerinden başka kimseye değer vermediklerine dikkat çekilir,

iii. Öfke ve sabır (181–268. beyitler arası)

Bu bölümde genel olarak öfke (buşu) ve sabırdan bahsedilir. Başta, öfke uzun uzun anlatıldıktan sonra ondan kurtulmanın çaresi olarak sabır tavsiye edilir.

Öfke, insana hâkim iki güçten biri olan nefsin kötülüklerindedir. Donanımlı bir asker gibi tasvir edilen öfkenin, neleri yakıp yıktığı, kimleri öldürdüğü ve kimse-nin onun karşısında durmadığı anlatılır.

iv. Sabır (269–302. beyitler arası)

Bu bölüm önceki bölümün devamı niteliğindedir. Burada da uzun uzun sabrın faziletleri konu edilir ve sabır kahramanı Hz. Yusuf'tan bahsedilir.

v. Kıskançlık-cimrilik ve cömertlik (303–438. beyitler arası)

Bu bölümde genel olarak kıskançlık (hased) ve cimrilikten (buhl) bahsedilir. Bu iki kötü huydan kurtulmanın ancak cömertlik ile olacağı belirtilir.

Kıskanç kişinin hem kendine hem de etrafına zarar verdiğine ve özellikle başkasına kuyu kazarken bu kuyuya kendisinin düştüğüne dikkat çekilir.

vi. Dedikodu-iftira ve doğruluk ve akıl (439–562. beyitler arası)

Bu bölümde genel olarak dedikodu (gıybet) ve doğruluktan bahsedilir. Öncelikle insanların dedikodu ve iftirayı dikkatten kaçırarak sıradanlaştırdıkları ancak bunun sonunun hiç iyi olmayacağı belirtilir (bk. Boz, 2017).

Betili (figüratif) dil hem gündelik dilde hem de edebî dilde sıklıkla karşılaştığımız bir üsluptur. Yazar ve şairler betili dilin imkânlarını kullanarak okuyucu üzerinde derin bir etki bırakmayı amaçlarlar. Okuyucuyu özellikle kendi hayal dünyalarına çekebilmek için bu etkili yolu sık sık kullanırlar. Özellikle şiir dili, betili dildir diyebiliriz.

Betili dil için yapılan sınıflandırmalarda (bk. Sönmez, 2008; Oğuz, 2018; Yayla-gül Üstünel, 2020) bir birlik yoksa da biz en sık kullanılan başlıkları bir araya getirmeye çalıştık.

2. Risâletü'n-Nushiyye'de Betili Dil Örnekleri

I. Benzetmeler

Saraç'a göre benzetme; aralarında bir ya da birden fazla benzerlik bulunan iki şeyden birini diğerine benzetmektir (2013). Benzetme, Risâletü'n-Nushiyye (RN)'de en çok başvurulan betili dil öğelerinden biridir. Aşağıda belli başlı benzetme örneklerine yer verilmiştir:

‘ aẓīm cihāndurur göñül cihānı
seni izleriseñ bulasın anı

Gönül dünyası, büyük bir âlemdir; sen kendine bakarsan onu bulursun.

Yukarıdaki beyitte gönül, cihana benzetilmiştir. Gönül dünyalar kadar geniştir ve içinde birçok şeyi barındırır. Gönül-dünya benzetmesi, insanın aslında evrenin küçük bir numunesi olması ile özdeş bir durumdur.

kılıçlar kanlıdur erleri gâzî
uçar kuşlar gibi atları tâzî

Kılıçları kanlı, erleri savaşçı; uçan kuşlar gibi atları hızlıdır.

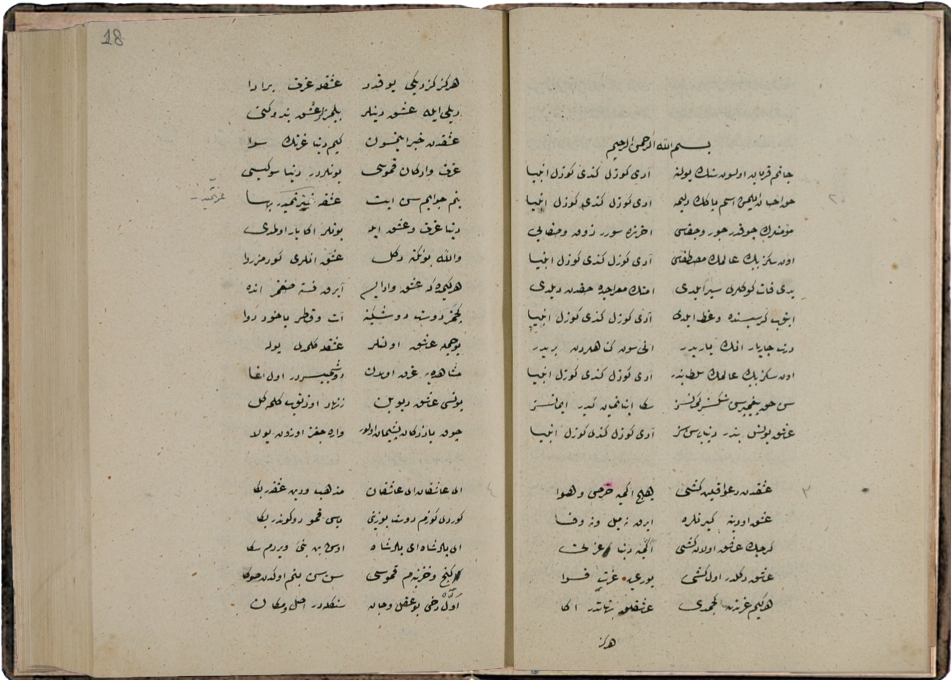
Yunus Emre bu beyitte atları, uçan kuşlara benzetmiştir. Kuşlar doğal olarak atlardan hızlıdır. Bu benzetmede, benzetmenin dört ögesi de bulunmaktadır.

kibir geldi seni bulatdı gitdi
ecel atı segirdür irdi yetdi
Kendini beğenme geldi, senin kafanı karıştırdı ve gitti; (bu arada) ölüm atı koşturuyor, yetişti yetişecek.

Yukarıdaki beyitte ecel, ata benzetilmiştir. Ölüm at gibi hızlıdır ve insan ondan kaçıp uzaklaşamaz. Şairin ecel-at benzetmesi o günkü yaşam için çok doğal bir benzetmedir.

niçe kibr ü hevâ uşada seni
ölüm evreni bir gün yuda seni
Kendini beğenme ve nefsin arzusu seni ne zamana kadar mahvedecek? Ölüm canavarı bir gün seni yutacak!

Yunus Emre bu beyitte eceli, canavara (ejderha) benzetmiştir. Önceki beyitte hızı bakımından ata benzetilen ölüm,

bu sefer acımasızlığı açısından canavara benzetilmiştir. Aslına bakılırsa canavar veya ejderha denilen bir yaratık yoktur, bir anlatı ögesi olarak hayali yaratıktır. Böyle olduğu için ayrıca ölüm gibi gizem yüklüdür.

hünerüme benüm kim birikiser
yağod ecel evine kim giriser
Benim becerime kim sahiptir ya da (benim gibi) ölüm evine kim girebilir?

Yukarıdaki beyitte ecel, eve benzetilmiştir. Önceki beyitlerde ata ve canavara benzetilen ölüm, bu kez bir eve benzetilmiştir. Ancak bu ev, herkesin girmek ve barınmak isteyebileceği bir ev değildir. Ölüm evine girebilmek demek, herhangi bir şey için ölümü göze almak anlamına gelir.

çıkageldi şabır aña oloğdem
şanasın buşuyı ibrahim edhem
Sabır o anda oraya çıkageldi; baksanız, öfke İbrahim Ethem (gibi evliya) olmuş. Yunus Emre bu beyitte buşuyu (öfke), İbrahim Edhem'e benzetmiştir. Her

önüne geleni kasıp kavuran ve her türlü kötülüğe sebep olan buşu, burada sabır karşısında mağlup olunca tam tersi bir karaktere bürünmüştür, İbrahim Edhem gibi bir evliya olmuştur artık.

der eyle gözleri yukarı bakar
yeñilmez gözyaşı sel gibi akar
Böyle söyleyerek gözleri yukarı bakar; engelleyemediği gözyaşları sel gibi akar.

Yukarıdaki beyitte gözyaşı, sele benzetilmiştir. Sel, önüne geçilmesi güç bir doğa olayıdır. Bir şekilde başlamışsa artık onu durdurmanın imkânı yoktur. Gözyaşı da bir kere başladı mı sel gibi akar, insan kendini tutamaz.

ğased odı anuñçün yağdı anı
yörürken sağ esen döküldi kıanı
Bundan dolayı kıskançlık ateşi onu yaktı (bitirdi); sağ salim yaşarken canına kıyıldı (çok ıstırap çekti).

Yunus Emre bu beyitte hasedi (kıskançlık), ateşe benzetmiştir. Ateş yakıcı ve yıkıcı bir özelliğe sahiptir. Hasetlik de

ateş gibidir, en başta sahibini madden ve manen yıpratmış gibi, toplum için de çok tehlikeli bir manevi hastalıktır.

II. İstiareler (Metafor)

Saraç'a göre teşbihin iki temel öğesinden benzeyen ve kendisine benzetilenden birinin doğrudan ya da dolaylı olarak söylenerek diğer ögenin kastedilmesine istiare denir (2013). Literatürde istiare, metafor ve eğretileme arasındaki farklılık ve benzerliklere ilişkin birçok tartışma vardır. Bu yazıda bu tartışmaya girilmeyecektir (bk. Demir- Karakaş Yıldırım 2019). İstiare, RN'de benzetmede olduğu gibi en çok başvurulan betili dil öğelerinden biridir. Aşağıda belli başlı istiare örneklerine yer verilmiştir:

çü şāhuñ h̄ikmeti aḳdemdenidi
bu birkaç söze şerh̄ ādemdenidi
Hz. Allah'ın hikmeti ezelden (ebede) olduğu için şu birkaç sözün (buraya kadar olan kısmın) açıklaması Hz. Adem üzerineydi.

Yunus Emre bu beyitte Hz. Allah'ı şaha benzetmiştir. Şah yönetici, hükmedici vb. otoriter özellikleriyle en üstün kişidir. Beytin bağlamına dikkat edildiğinde bizzat Hz. Allah'ın adı anılmadan dolaylı olarak ondan bahsedildiği açıktır.

ḳadīmden nefsdür sulṫāna ʿāşī
bir urḡandur hemān anuñ bahāsi
Nefis ezelden beri Hz. Allah'a (karşı) isyankârdır; (bu nedenle) aşağı yukarı onun değeri bir urğandır.

Yunus Emre bu beyitte ise Hz. Allah'ı sultana benzetmiştir. Sultan da şah gibi yönetici, hükmedici vb. otoriter özellikleriyle en üstün kişidir. Her sultan idare ettiği topluluğun kendisine itaat etmesini ister. Sultanın koyduğu kurallara itaat etmeyen asidir ve asi cezasını önünde sonunda bulur.

iki sulṫāndurur saña ḥavāle
diler her birisi kim mülki ala
İki sultan (nefis ve ruh) senin sorumlduğundadır; her birisi seni elde etmek ister.

Yukarıdaki beyitte nefis ve ruh, sultana benzetilmiştir. Sultan mutlak otorite sahibidir. Ancak burada önemli bir sorun görünüyor, aynı yere hâkim olmak isteyen iki sultan vardır. Bu durumda çatışma kaçınılmazdır. İnsana hâkim olmak isteyen bu iki sultandan biri iyiliği ve diğeri kötülüğü temsil etmektedir.

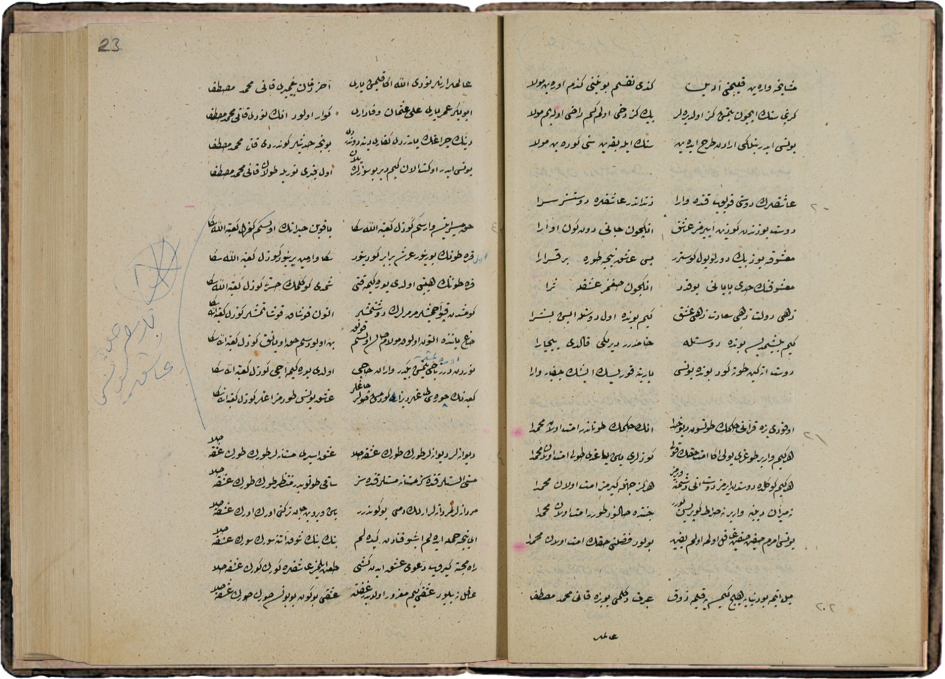
on üç biñ erdürür raḥmānī leşker
zebūnsuz kimselerdür key erenler
Rahmanın askerleri on üç bin kişidir; çok olan o erler güçlü kişilerdir.

Yunus Emre yukarıdaki beyitte melekleri, askerlere benzetmiştir. Askerler emir kuludur. Kendilerine verilen emirleri eksiksiz yerine getirirler ve gerekirse bu yolda canlarını feda ederler. Komutanların dediklerini yapmak dışında hiçbir işleri yoktur, her an tetikte beklerler. Melekler de Allah'ın askerleridir.

yolum aldı benüm aldıdı tıtdı
bugün yarınıla ʿömrüm düketdi
(Açgözlülük) beni yolumdan aldı, aldatı ve bırakmadı; bugün yarın (diyerek) ömrümü tüketti.

Yukarıdaki beyitte hayat, yola benzetilmiştir. Yol en sık kullanılan istiarelerdendir. İnsanın doğumdan mezara kadar devam eden hayat serüveni bir tür yolculuktur. Bu yolda kişinin hemen her şeyle karşılaşma ihtimali vardır. Zorluklarıyla birlikte yolculuğun güzellikleri de vardır. Yolculuk nihayetinde sonlu bir iştir.

ḡazādan geldi şeh taḫtına oturdu
sipāhiler ḳamu ṫapuya ṫırdı
Şah (gönül zenginliği) savaştan geldi ve tahtına geçti, askerlerinin hepsi el bağladılar.

Yunus Emre bu beyitte kanaati, şaha benzetmiştir. Yukarıdaki beyitlerde de kullanılan bu istiare ögesi, şairin dilinde önemli yer tutar. Yaşanılan toplumsal hayatta şah, sultan ve padişah gibi yöneticiler etkin rol oynamaktadır. Buradan bakınca Yunus Emre'nin şiirinde benzetme öğelerinin hayal ürünü değil hayatın içinden gerçekçi öğeler olması dikkat çeker.

ferâgat oldu bunlar hoş geçerler
sürer sâkî şarâb dün gün içerler
Bunlar huzura erdiler, eğlenirler; saki
(mürşit) şarap sunar (onlar da) gece
gündüz içerler.

Yukarıdaki beyitte mürşit, sakiye benzetilmiştir. Tasavvuf şiirinde en çok kullanılan istiarelerdendir. Saki, içki meclislerinde içki dağıtan güzel olarak bilinir. Mürşit de maneviyat meclislerinde müritlere maneviyat ilmini öğreten bir velidir.

niçe bu dirlige yoldaş olasın
niçe gelüp ilerü baş olasın
Bu yaşayış tarzını ne zamana kadar

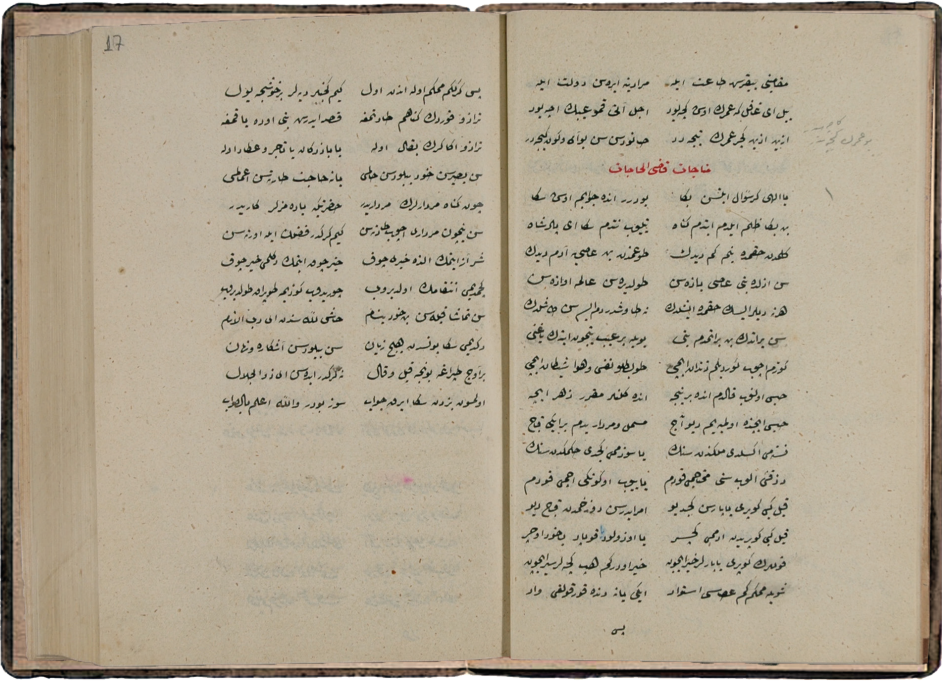
sürdüreceksin, ne zaman gelip başa
geçeceksin (örnek olacaksın)?

Yunus Emre bu beyitte iyilik yoluna girmeye aday kişinin ne zaman "baş" olacağını sorar. Baş olmak, önder olmak anlamına gelir. Baş, yukarıdaki beyitlerde geçen şah ve sultan gibi önemli istiare ögesidir.

çöya dünyâyı kıvma yitemezsin
ecel bağladı yolu ötemezsin
Dünyayı bırak, arkasından koşma, yeti-
şemezsin; ölüm yolu kesti, geçemezsin.

Yukarıdaki beyitte insanın meşguliyetleri, dünyaya benzetilmiştir. Dünya, insanı cezbeden, aldatan ve kimi zaman da yanlış işler yaptıran bir istiare ögesi olarak çok kullanılır. Yunus Emre'nin dilinde sakınılması gereken bir sembol olarak dikkat çeker.

deñize degin ırmağıdı aduñ
ço andan ötesin deñize ıalduñ
Adın denize kadar ırmaktı, ondan son-
rasını bırak artık denize (hedefe) ulaştın.

Yunus Emre bu beyitte mana iklimini, denize benzetmiştir. Deniz, derelerin ırmak ve ırmakların da nehir olarak ulaştıkları bir coğrafi ögedir. Tasavvuf yoluna giren mürit de mana ikliminde yol almayı ve nihai hedefe ulaşmayı arzulamaktadır. Küçük bir dere misali bu yola giren mürit, maneviyatta mesafe katettikçe büyür ve zamanla o da bir mürşit, bir veli olur. Ancak herkes için asıl olan maneviyat denizinde kendi benliğini yok etmektir.

eger kul olasıñ sermaye yiter
zihî rif at yidi kıt gökden öter
*Eğer kul olursan bu sermaye (sana) ye-
ter; ne güzel, yücelik (sermaye) yedi kat
gök üzerinden geçer.*

Yukarıdaki beyitte kulluk, sermayeye benzetilmiştir. Dünya hayatında sermaye olmadan insanın hayatını sürdürmesi mümkün değildir. Kişi ister çiftçi olsun ister esnaf olsun bir iş yapabilmek için mutlak sermaye gerekir. Dünyaya gelmiş insan da bir tür ticaret yapmaktadır. Günü bitip dünyadan ayrıldığında yaptığı ticaretin hesabını verecektir. Yunus

Emre'ye göre bu dünya ticaretinde en önemli sermaye iyi bir kulluktur.

süpürmedüñ serâyı gele bize
ne ferrâş isterüz kim gele düze
(Gönül) sarayını temizlemedin, bizimle
ol; (biz) temizlikçi aramayız (yeter) ki
doğru ol.

Yunus Emre bu beyitte gönül, saraya benzetmiştir. Saray, muhteşem yapıyla padişahlara layık bir yerdir. Sarayda hiçbir kötülüğe, çirkinliğe ve yanlışlığa yer yoktur. Gönül sarayı da kişinin en değerli yeridir; oraya kötülük, çirkinlik ve yanlışlık girmemelidir. Kişi gönül sarayını temiz tutmalıdır. Yunus Emre'nin birçok şiirinde gönül çok önemli bir öge olarak yer alır.

işitdün yūsufı ol çāh içinde
tūrurdu şabrıla ol māh içinde
*O kuyu içindeki Yusuf'ı dinledin; o ay
yüzlü, kuyu içinde sabırla durmuştun.*

Yukarıdaki beyitte Yusuf Peygamber, aya benzetilmiştir. Ay, bir güzellik ögesi olarak şiirde sık kullanılır. Ay beyazlığı,

parlaklığı ve farkındalığı ile bütün şairlerin gözbebeğidir. Yusuf Peygamber de bir erkek güzeli olarak dillere destan bir güzelliğe sahiptir. Onun güzelliği yalnızca surette değildir elbet.

III. Kişileştirme ve Konuşturma

Saraç'a göre kişileştirme (teşhis) insan dışındaki canlı ve cansız varlıklara, soyut duygu ve düşüncelere insana özgü özellikler ile duygu vermeye denir. Konuşturma (intak) ise konuşma özelliği olmayan varlıkların konuşturulmasıdır (2013).

gelüp ' aklıñ önünde tapu kıldı
hağa şükr eyledi çün anı buldı
O gelip aklın önünde boyun eğdi; onu bulduğu için Hz. Allah'a şükretti.

' aklı der cāsusa yort imdi girü
kanā' ata haber benden degirü
Akl, haberciye, "Şimdi geri git, gönül zenginliğine benden haber ulaştır." der.

Yunus Emre yukarıdaki iki beyitte soyut bir varlık olan akla, insana ait özellikler yükleyerek onu kişileştirmiştir. Akıl burada önünde saygı ile eğilinen değerli bir kişidir. İkinci beyitte ise aklın konuşması, konuşturmaya güzel bir örnektir.

çağırdı muştıcı geldi kanā' at
harir tonlar geyer biner burağ at
Müjdecî seslendi ve ipek elbiseler giyen, burak ata binen gönül zenginliği (çıkıp) geldi.

kanā' at faqrıla uş gele şimdi
bağadur düşmene gör nide şimdi
Gönül zenginliği, şimdi tevazu ile gelir; düşmana bak, şimdi ne yapacak?

Yukarıdaki iki beyitte kanaat, bir kişiye benzetilmiştir. Bu kişi itibar edilen ve sözü dinlenen biridir. O kişi, üzerinde ipek giysiler ve altında en güzel atlar olsa da tevazu sahibidir ve özellikle haset kişilerin hedefindedir.

kibir dirler aña bulurlar anı
aña uyan imānsuz vire cāmı

Yunus Emre bu beyitte soyut bir duygu olan kibri, insana ait özellikler yükleyerek kişileştirmiştir. Kibir, insanları yoldan çıkaran ve hatta imanını kaybettiren kötü bir kişidir.

IV. Düz Değişmece (Mecaz-ı Mürsel)

Toklu'ya göre düz değişmece, bir benzetme amacı olmaksızın belirtilmek istenen kavramı kullanmadan, onun yerine onunla ilgisi, onunla arasında neden, mekân ya da zaman açısından bir ilişkisi olan başka bir kavramın kullanılmasıdır (2015).

Aşağıya çeşitli düz değişmece örnekleri alınmıştır:

naşihat biñ olursa biri siñmez
küfür söyler dili hiç ağzı diñmez
Öğüt çok olursa biri bile etki etmez; dili küfür söyler, ağzı hiç susmaz.

gelüp ' aql önüne yüz yire urdı
eşer itmışdi aña buñluñ odı
(Cimri) aklın önüne gelip yere kapandı;
(onun yüzünde) cimrilik ateşinin (belasının) izi vardı.

niçün korsın seni düşvār sa' ate
kanı ' aklıñ güyersin kıyamete
Kendini niçin zor saate (ahirete) bırakıyorsun; aklın nerede, (o hâlde) ahirete kadar beklesin!

' aşıkdur toğrulığa toğru cānlar
toğrulığı bulur dostı sevenler
Doğru gönüller, doğruluğa âşıktır, Hz. Allah'ı sevenler doğruluğu bulurlar.

V. Deyimler

Toklu'ya göre deyimler, genellikle birden fazla sözcükten oluşan, yapısındaki sözcüklerden birisinin eş anlamlı olsa bile başka bir sözcükle değiştirilemeyeceği, genellikle sözcüklerin birinin veya birkaçının değişmece anlamı taşı-

diği sözcük dizileridir (2015). Deyimler konusundan ayrıntılı bilgi için bk. (Uçgun-Çetinkaya, 2016).

Aşağıya yalnızca "el" kelimesiyle kurulan deyim örnekleri alınmıştır.

kazancın gendünüñ gendüye vermez
eli bağludurur hayr işe irmez
Kendi kazancını kendine vermez; (sanki)
cimridir, hayırlı bir işe girmez.

eli toyup kodı şehâvet issi
çün öyle buyurur yoluñ ulusu (410)
"Cömert kişi eli doyup (yeterli bulup)
dünyayı bıraktı çünkü yolun büyüğü (Hz.
Allah) böyle emreder."

nidivirür saña elüñ yuduğuñ
seni unutturur mı okuduğuñ
Vazgeçtiklerin sana ne yapabilir (yararı
ne olur); okuduğun (bilgi) seni (yaptıklar-
ını) unutturur mu?

ele gireni zindāna ururlar
ayağına da demür buyururlar
(Onlar) yakaladıklarını zindana atarlar,
ayağına da demir (halka) takarlar.

elüñ ala şehâvet gide bile
göresin haq yolın hoş tertibile
"Cömertlik (senin) elini tutsun (dost
olun), birlikte yaşayın; (o zaman) doğru
yolun güzel düzenini görürsün."

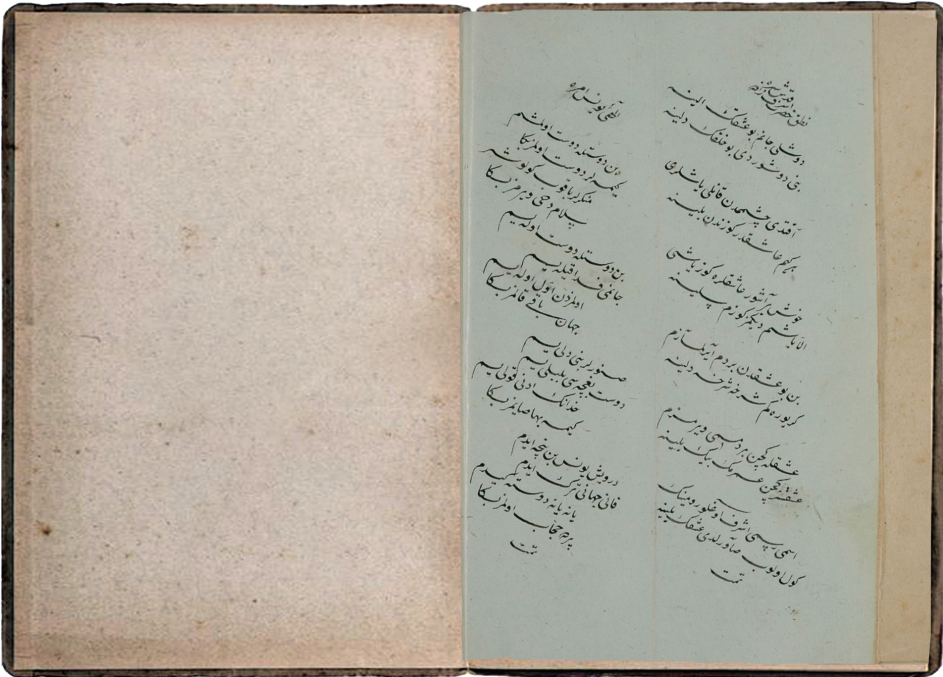
çü şuçuñ bilmeziseñ bildüreyin
tutup uğrıyı elüñe vireyin
Eğer suçunu bilmiyorsan (sana) bildire-
yim suçluyu tutup eline vereyim.

VI. Tezatlar

Saraç'a göre tezat, zıt (karşıt) anlam-
lı kelimeleri bir ibarede toplamaktır.
Olayları ve eşyayı farklı yönleriyle gör-
meyi, görülen ve duyulana daha etkile-
yici bir şekilde ifade etmeyi sağlayan
bu sanat, sanatkarın iç dünyasını ve he-
yecanlarını ortaya koymada önemli bir
ifade aracıdır (2013).

Aşağıda RN'den seçilen tezat örnekleri
sıralanmıştır:

çavuşlar yügşürür sağda vu solda
gıriv ü zemzemedür degme yolda
Çavuşlar sağa sola koşuşurlar, her ta-
rafta bağırsı ve çığırsı.

niçe sözüñ varısa saña söyle
h̄ās u ‘ām gön̄lını şey ’ullāh eyle
Ne kadar sözün varsa kendine söyle,
aydın ve halkın (herkesin) gön̄lüne Hz.
Allah için bir şey yap.

deñe kibr issini h̄iç rāhatı yok
nıreye varurısa zaħmeti çok
Kendini beğenmiş gözlemlerle, rahatı hiç
yoktur; nereye gitse sıkıntısı çoktur.

uyanıklık degül yolda ğafillik
uzatma ƙo şağınca bunca yıllık
Bu yolda boş vermişlik, uyanıklık değıl-
dir; bunca yıllık arzularını bırak, uzatma.

ƙatı dutduñ ƙo kibri ilden öñdin
iřitmedüñ tevāzu‘ ne didügin
Kendini beğenmeye sıkı sarıldın, başka-
sından önce sen bırak; alçak gönüllü-
ğün ne söylediğini işitmedin!

çü ma‘ mür oldı şehrile vilāyet
şād oldı dostumuz düşmānumuz māt
Şehir ve memleket bayındır olunca
dostumuz mutlu, düşmanımız (ise) pe-
rişan oldu.

ki her kim geldise bildügin işler
kimi yaylar u kimi anda ƙışlar
Her kim geldiyse o bildiğini yapar; (gön-
lünce) kimi zaman yazı kimi zaman da
ƙışı geçirir.

olursın taşra sen ol içeri h̄oş
yaƙındır iş ucu uş göresin uş
Sen dışarı ƙıncınca (boşverince) o (öfke)
hoşça (sevinçle) içeri girer; bu işin sonu
yakındır, şimdi görürsün.

şabır ƙandayısıa eylükdür işi
müdām āzād ider yād u biliş
Sabır neredeyse işi iyiliktir, sürekli dost
ve düşmanı (kötülükten) kurtarır.

göre şabırıla yūsuf neye irdi
ki şabruñ acısı h̄alvaya irdi
Görünüz, Yusuf şabırıla neye ulaştı! Sab-
rın acısı (sıkıntısı) helva (mutluluk) oldu.

erüñ baylığı mālile degüldür
niçe mälluya yoħsul diyü gül dur
Bir kişinin zenginliği malla değıldir; nice
mal sahibine yoksul diye gül dur!

VII. Çatışkılar

Çatışkı (paradoks), şeklen tezata ben-
zese de ayrılan yönleri vardır. Çatışkı, bir
felsefe terimi olarak temel inançlara ay-
kırı olan bir sonuç çıkarma durumu olarak
açıklanır (Cevizci, 2002). Bu arada amaç,
bu aykırılıktan yeni bir anlam çıkarmaktır.
Aşağıya dünya bilgimize göre ters düşün
ancak yeni anlamlar ortaya koyan bir-
kaç çatışkı örneği alınmıştır.

h̄aƙīƙat bunlar ölmezler ƙalurlar
ki her dem yiniden ƙısmet alurlar
Bunlar gerçekten ölmezler, yaşarlar; her
an yeniden nasiplenirler.

ne uşsuñ var ne h̄od bellü delüsin
ne bunda diri sinde ölüsin
Ne aklın var ne bizzat delisin ne burada
dirisin ne mezarda ölüsün.

şabırıla vardı ol mi‘ rāca varan
diriyiken ölür şabrı başaran
O Mir‘ac’a ulaşan (Hz. Muhammed) sa-
bırıla ulaştı, sabrı elde eden yaşarken
ölür (nefsin kötülüklerinden kurtulur).

VIII. Tekrar

Saraç’a göre tekrar, bir ibarede kelime-
lerin aynı anlamda tekrar edilmesidir.
Tekrarın amacı ifadeyi güçlendirmek ve
pekiştirmektir. Tekrarda ifadeye açıklık
getirme isteğinin yanı sıra okuyanın ya
da dinleyenin dikkatini çekme ve bu yol-
la sözün etkisini artırma amacı da vardır.
Söz tekrarlarının bir amacı da nazım ya
da nesirde ahenk yaratmaktır (2013).

Aşağıya çeşitli tekrar örnekleri alınmıştır:

niçe bir niçe bir dünyā işinde
ki bir dem olmaduñ dünyā işinde
Ne zamana kadar dünyā işinde olacak-
sın, (sanki) bir an dünyā işinde olmadın!

‘ özür gösterdi kim ben bir kişiyem
fûlân derler baña fûlân işiyem
*Ben bir insanım diyerek özür diledi; bana
filân derler, (ben) filanın dostuyum (dedi).*

ķamusından saña ol ola yigrek
ki dosta řâ‘ atunñ gizlüsü yigrek
*Hz. Allah’a gizli (gönülden) yaptığın ibadet,
senin için hepsinden daha iyidir.*

yeñi şubh u yeñi aķşam yeñi hâl
yeñi devrân yeñi dem yeñi vişâl
*Yeni sabah, yeni akşam, yeni durum;
yeni düzen, yeni çağ ve yeni buluşma.*

ķadeh yeñi yeñi mi yeñi meşreb
yeñi ‘ iş ü yeñi ‘ işret yeñi muşrab
*Kadeh yeni, davranış yeni; yiyip içme
yeni, eğlence yeni ve çalgı yeni.*

anı ūyanlara ne cennet ü hūr
ki terke gidene ne hūr ne ķuşūr
*Hz. Allah’ı duyanlara (idrak edenlere) ne
cennet ne de huriler (gereklidir); terk’e
yönelmişlere ne huriler ne de köşkler
(gereklidir).*

müşâhede gören neye ķayıķsun
ne var andan eyü ya neye baķsun
*Hz. Allah’ı gönlünde hazır bulan (başka)
neye yönelsin! Ondan iyi ne var ki ona
gönül versin.*

senüñle sen şanış gör ķandasın sen
senüñ devletüñe bahânesin sen
*Sen kendini tanı, bak neredesin? Kendi
mutluluğuna kendin vesilesin.*

ki ğaybet cânıla ķadīmī degül
ki ğaybet ķandasa âdemī degül
*Dedikodu, ezelden beri ruh ile (birlikte)
değildir; dedikodu neredeyse (orada)
insanlık yoktur.*

ķamu ūğan gününñ ğiceye beñzer
neye beñzedeyin ya neye beñzer
*Her günün (kötülüklerin dolayısıyla) ge-
ceye benziyor; neye benzeteyim, (baş-
ka) neye benzer ki...*

IX. Mübalağā

Saraç’a göre mübalağā; bir niteliğın, fiilin veya durumun gerçekleşmesi zor hatta imkânsız dereceye çıkarılarak, abartılarak ifade edilmesidir (2013). Aşāğıya çeşitli mübalağā örnekleri alınmıştır:

ulu oğlı ūma‘ eyü iş itmez
cihân mülki anuñ olursa yitmez
*Büyük oğlu olan açğözlülük, iyi iş yap-
maz; dünyanın malı onun olsa (ona)
yetmez.*

biñ er ūonlu ūururlar ķapusunda
esir itmiş cihāni ūapusunda
*(Açğözlülüğün) kapısında teħizatlı bin er
bekler, dünyayı hizmetinde esir etmiştir.*

řağ u yazı ķamu ğulgüle ūoldı
kime cennet kime ‘ arasat oldı
*Dağ ve ova hep ğürültüyle doldu; kimine
cennet kimine mahşer yeri oldu.*

çün alçaklık iriřdi kibr erine
baķadur bir kişiyi biñ görine
*Alçak gönüllülük gelince kendini beğen-
mişe bak! Bir kişi, ona bin kişi (gibi) gö-
rür.*

nereye kim varam başlar kesilür
kime buşarısam oloķdem ölür
*Nereye varsam başlar kesilir kime öfke-
lenirsem o an (hemen) ölür.*

benüm ileyüme kim ķatlanısar
ki hışmumdan deñiz oda yanısar
*Benim önümde kim durabilir; kızgınlı-
ğımdan deniz ateş (gibi) yanar.*

ğözüme yüz biñ er zerre görünmez
hezār arşlan baña berre görünmez
*Yüz bin kişi gözüme zerre (kadar) gö-
rürmez, bin arslan bana (bir) kuzu (ka-
dar) görünmez.*

ki gezdüm yir ü ğögi bulımadum
ne var zerreyisem ūolinımadum

Yeri göğü (her yeri) gezdim, (insanlardan el çekecek yeri) bulamadım; küçücük bir nesne olduğum hâlde (bir türlü) donanmadım (donanımlı olamadım).

X. Retorik sorular

Retorik sorular, cevap gerektirmeyen sorular olarak da bilinirler. Günay'a göre muhatabı heyecanlandırma, ikna etme, hayrete düşürme; üstü kapalı söz söyleme gibi amaçlar için kullanılan soru cümlesidir (2020).

Aşağıya çeşitli retorik soru örnekleri alınmıştır:

neyi severiseñ ĩmānuñ oldur
nice sevmeyesin sultānuñ oldur
Neyi seversen imanın odur, nasıl sevmezsin (çünkü) sultanın odur.

buçuğ gün tırmayan ʿaqluñ katında
ne lâyıķ ola şāhuñ ģazretinde
Akıyla yarım gün hareket etmeyen, Hz. Allah'ın huzurunda neye layık olabilir?

ţama ʿdāruñ yeri ţamuda olur
kaçan ţamud'olan āsūde olur
Açgözlünün yeri cehennemdir, cehennemde olan nasıl rahat olur!

benüm ileyüme kim katlanısar
ki ģıřmumdan deñiz oda yanısar
Benim önümde kim durabilir; kızgınlığımdan deniz ateş (gibi) yanar.

3. Sonuç

Risâletü'n-Nushiyye üzerinde betili dil incelemesi yaptığımız bu yazıda, Yunus Emre'nin sözlerine anlam katan yapıların betili yapıları olduğu açıkça görülüyor. Özellikle benzetme, istiare, deyim, tezat, tekrar, mübalağa ve retorik soru gibi sanatların Yunus Emre'nin şiirinde önemli yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Sözün gücü, okuyucu veya dinleyicide bıraktığı etki ile doğru orantılıdır. Az önce saydığımız betili dil öğeleri, etkiyi sağlamada başat etkenlerdir.

KAYNAKÇA

- Boz, E. (2017). Yunus Emre Risâletü'n-Nushiyye. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 2. Baskı.
- Ceviz, A. (2002). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Demir, C. -Karakaş Yıldırım, Ö. (2019). "Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar". Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(4), 1085-1096.
- Günay, N. (2020). Türk Dilinde Retorik Soru. Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 2(4), 512-533.
- Oğuz, O. (2018). "Necat Çavuş'un "Amerika" Şiirinde Figüratif Dil Ve İmaj". Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, 10(19), 136-161.
- Saraç, Y. (2013). Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı.
- Sönmez, A. (2008). Batı Retoriğinin Genel Terimleri Üzerine Bir Araştırma. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış doktora tezi).
- Toklu, O. (2015). Dilbilime Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları, 6. Baskı.
- Uçgun, D.- Çetinkaya D. (2016). "Gülten Dayıoğlu'nun Öykülerindeki Deyimlerin Tanınırlık Ve Saydamlık Dereceleri Bakımından İncelenmesi". Millî Eğitim 210, 521-538.
- Yaylagül Üstünel, Ö. (2020). Edimi Bakış Açısıyla Kutadgu Bilig. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. Baskı.